

Stavangeren nr.3 2008

Innhold

- Side 3: Leder Av *Hans E. Næss*
- Side 4: Kvalebergleiren Av *Jan Gjerde*
- Side 9: Stavangers byutvidelser Av *Hans Eyvind Næss*
- Side 14: Enkefru Kristine Nielsen fylder 90 aar 8.ds. *Avisartikkel*
- Side 33: Noen synspunkter på Sørvestrikets historie fram til år 900 e Kr. Av *Finn Bringsjord*

 [Stavangeren 3-2008.pdf](#) 3,21 MB

Stavangeren nr.4 2008

Innhold

- Side 3: Leder Av *Hans E. Næss*
- Side 5: Noen synspunkter på Sørvestrikets historie fram til år 900 e Kr Av *Finn Bringsjord*
- Side 18: Bryllupsvisen Av *Synnøve Østebø*
- Side 24: Dreyerkalender 1956 Av *Anders Bærheim*
- Side 36: Var de rike og mektige i Stavanger ikke så forsvarsbevisste i 1806? Av *Hans E. Næss*

 [Stavangeren 4-2008 web.pdf](#) 1,49 MB

Noen synspunkter på Sørvestrikets historie fram til år 900 e Kr

(Fortsettelse fra «Stavangeren» nr 3, 2008)

Finn Bringsjord

I del 1, *Romertiden*, prøvde jeg å vise at Sørvestriket (Agder og Jæren) i tiden etter keiser Augustus, ble det ledende riket i Norge. Ressursgrunnlaget for hegemoniet var ensidig storproduksjon av lanolinrik ull og vadmel, som vår profesjonelle marine eksporterte til garnisonsbyene i Romerriket.

Del 2, Sammenbrudd og emigrasjon (450–550)

Krakk på verdens ullmarked

Romerrikets fall førte automatisk til sammenbrudd på det europeiske ullmarkedet. Ull og ullprodukter mistet sin gamle markedsverdi. Så snart saueflokkene var slaktet og kjøttet var fortært, banket sult og armød på dørene til «-land» gårdene rundt i Sørvestriket. I løpet av kort tid endret kulturlandskapet seg, og lyngmarkene måtte vike for hurtigvoksende lauvskog. Mye tyder på at dette tidsmessig falt sammen med at stor vulkanaktivitet på Island forårsaket kaldere klima i Norden.

Det kan se ut til at emigrasjon, primært til Britannia, har vært redningen for mange sørvestlendinger. På Landa i Forsand ble forlegningene forlatt, og etter 2000 års sammenhengende bosetning, ble garnisonsgården liggende øde. Noe av det samme må ha skjedd på de andre «londumene» i Sørvestriket.

Grunnlaget for salg av husflidprodukter fra «-land» gårdene var falt bort, og nesten halvparten av gårdene ble fraflyttet og forlatt.

Men alt var ikke like svart, for som det heter er «den enes død, den andres brød». Mange forlatte gårder inne på heiene fikk nå ny betydning som «setrer» for de gjenværende bøndene. Dermed kunne korn dyrkes på heimegården i lavlandet, mens husdyra beitet på setergården høyere oppe i dalen.

Da germanerne begynte å true grensene mot Gallia, tidlig på 400-tallet, fikk de tre romerske legionene i Britannia ordre om å forlate landet for å komme troppene i Gallia til unnsetning.

En skulle da tro at de romerske festningsverkene ble liggende åpne for keltere og piktere. Men det er langt fra sikkert. Det kan til og med være sannsynlig at romerne, før de trakk seg ut, oppfordret sine 'assosierte forsvarsvener', vikingene, om å komme og overta de britiske garnisonsbyene.

De romerske strategene ville da lede militante germanere til Britannia, og følgelig redusere presset mot de galliske forsvarsverkene. Vikinger fra Sørvestlandet og Gøtaland kan sammen med sine vikingbrødre «sjø-danene» og frisere, ha takket ja til innbydelsen og overtatt både garnisonsbyer og festningsverk.

Del 3 Frankertid (550–900)

«Hundekongen» på Jæren

Saxo forteller at en svensk kommandør, Gunnar, fikk i oppdrag å lede en militær ekspedisjon mot Sørvestriket. Først gjorde de et anfall mot «provinsen» Jæren ('in lather provinciam'). Der for de svært hardt fram. Noe bytte brydde svensken seg ikke om å ta, men han var blodtørstig og drepte for fote. Denne villskapen skremte jærbuene så kraftig at de innstilte motstanden og overgav seg.

For ytterlig å ydmyke folket, satte svensken en «hund» til å styre det erobrede riket. «Og det maa man bekiende, var at tage saa storaktigt et Folk paa det ømme sted, thi det maatte gaae til marg og been, naar de høie næser skulde dale for en hundesnude» skriver Saxo.

Og for å dukke sørvestlendingene ytterligere, krevde hundens åremenn inn skatt i to terminer - både vår og høst. Dette var uhørt i et land der «skatt» ble innkrevd på høsten.

Utskyld og utskyldsgårder

Riksarkivar dr. Asgaut Steinnes. (1892-1973) står for meg som den mest inspirerende historiker Norge har fostret. Jeg vil spesielt vise til tre studier som han på 1950 - tallet fikk utgitt:

«Utskyld» (1952), «Husebyar» (1955) og «Hundekonge» (1957). Alle de tre avhandlingene handler om styringssystemer i Norden og på øyene i Vesterhavet.

Fra Vats i Rogaland til Rygjarbit i Aust-Agder var det i alt 80 gårder som betalte «utskyld», en skatt som ble betalt i to terminer, høst og vår, og som Steinnes mente var av svensk opprinnelse. Det mest skjellsettende ved Steinnes møysommelige arkivarbeid, var at han, etter å ha plottet de 80 gårdene inn på kartet, kunne vise at utskyldsgårdene lå som perler på en snor

langs en eldgammel ferdselsvei mellom Hundvåg og Tromøya. Fra Oddenes gikk også en mindre rute vestover til Halse ved Mandal.

Steinnes mente at utskyldgårdene avdekket en innlands reiserute hvor kongen og hans menn kunne bruke spesielle gårder som overnattingssteder når de var på reiste mellom de fem kongsgårdene i Sørvestriket: Husebø på Hundvåg, Husebø ved Eikundasund, Huseby på Lista, Oddenes i Kristiansand og Tromøy i Arendal.

Etter Steinnes mening flyttet konge og lid mellom de fem kongsgårdene for å ta «veitsle», dvs. at han tømte forrådene på ett sted for så å reise videre til neste.

Når kongen flyttet mellom de 5 hjørnesteinsgårdene, ble han i sommerhalvåret transportert på skip. Det var den enkleste og mest behagelige framkomstmåten. Men i vinterhalvåret måtte hesten tas i bruk.

Dette synet på kongens opptreden, som en slags snylter på ressurser samlet inn av mektige stammeledere, synes å ha alminnelig støtte blant historikere. Det behøver likevel ikke å ha vært slik. Ja, etter mitt syn var ikke «veitslesystemet» i bruk i Sørvestriket. Riket var i romertiden organisert som et «pengesamfunn», og det fortsatte det å være utover i frankertiden.

Hva slags skatt var så «utskyld»? Steinnes mente at skatten var en plikt til å losjere kongen og hans menn når de reiste mellom kongsgårdene. Skatten skal ha vært av svensk opprinnelse, og blitt innført som et ledd i et nytt administrasjonssystem som han kalte «husebyskipnaden». Denne forordningen ble innført som direkte følge av en svensk invasjon av Jæren og Agder en gang i førkristen tid.

Riksarkivar Jens A. R. Gjerløv har i en studie vist at «utskyld» i Sverige var en «kirkeskatt». Da trekkes den konklusjon at en «kirkeskatt» ikke kan være innført i hedensk tid. Det rådende syn blant dagens historikere synes derfor å være at skatten ikke kan være innført her i landet før på 1000-tallet.